

وبگاه نور حدیث

بزرگ‌ترین جامع حدیثی شیعه

www.noorhadith.ir

گفت‌وگو با دکتر محمدحسین بهرامی

مدیر گروه حدیث معاونت پژوهشی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

به کوشش: علی نعیم‌الدین خانی

Ali.nkhani@gmail.com

اشاره

وبگاه نور حدیث به نشانی www.noorhadith.ir، مجموعه احادیث شیعی را به صورت برخط، گرد آورده است. این گنجینه عظیم و ارزشمند، نتیجه ۳۰ سال تلاش مستمر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی به شمار می‌رود. به مدد فناوری اطلاعات و دانش متن‌کاوی، ۴۰۰ هزار حدیث شیعه از ۲۰۰ منبع روایی استخراج شده و در معرض استفاده تشنگان معارف اسلامی، به‌ویژه محققان و حدیث‌پژوهان قرار گرفته است. گفتنی است که متون حدیثی این پایگاه، با ۲۰ هزار جلد کتاب علوم اسلامی نیز مرتبط شده و این گونه، جهانی به وسعت تمام میراث حدیثی شیعه، در منظر همگان نمایان گردیده است.

به منظور آشنایی بیشتر با قابلیت‌ها و ویژگی‌های این وبگاه حدیثی، با مدیر گروه حدیث معاونت پژوهشی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی به گفت‌وگو نشستیم. آنچه را می‌خوانید، نتیجه این گفت‌وگوست که امیدواریم مورد استفاده خوانندگان عزیز قرار گیرد.

با تشکر از جنابعالی که وقت خودتان را در اختیار ما قرار دادید، در ابتدا پایگاه نورحدیث را برای خوانندگان معرفی کنیم.

پایگاه نورحدیث، جدیدترین محصول از سلسله محصولات حدیثی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی است. تقریباً از آغازین روزهای فعالیت مرکز، محور فعالیت‌های ما کارهای حدیثی بود که به مرور زمان، بین آنها هم‌افزایی خوبی اتفاق افتاد و پیوسته با عناوین و اشکال مختلف در حال رشد بود؛ تا اینکه به آخرین حلقه خود، پایگاه نورحدیث رسید. البته پایگاه نورحدیث، یک تفاوت مهم با همه نرم‌افزارهای قبلی دارد. اگر به صورت شاخص بخواهیم بگوییم، با آخرین نرم‌افزاری حدیثی نور، یعنی جامع الأحادیث، یک تفاوت جدی دارد و آن، این است که نرم‌افزار جامع الأحادیث در بردارنده مجموعه کتاب‌های حدیثی شیعه بود؛ یعنی ما کتاب‌های حدیثی شیعه را به همراه کتاب‌های ترجمه و شرح به طور یکجا جمع‌آوری کردیم؛ ولی اتفاقی که در پایگاه نورحدیث افتاده، این است که فهرست احادیث شیعه را استخراج کردیم؛ یعنی شما مطالب غیرحدیثی کتاب‌ها را در اینجا نمی‌بینید؛ به بیان دیگر، شما با جلد و صفحه سروکار ندارید؛ بلکه اینجا با یک حدیث سروکار دارید. بدین ترتیب، این امکان فراهم می‌شود که روابط بین احادیث و اطلاعات پیرامون یک حدیث را راحت‌تر بتوانیم عرضه نماییم. پس، مهم‌ترین ویژگی پایگاه، حدیث‌محوری و خروج از آن قالب کتابخانه‌ای است.

باید به این نکته اشاره کنم که در نورحدیث، ارتباط حدیث با کتاب حفظ شده است؛ چون وقتی حدیث داخل یک کتاب آمده، جایگاهش در کتاب و آن چیزی که قبل یا بعد از آن آمده، همگی جزء ماهیت حدیث است. همیشه وقتی حدیثی را از یک کتاب جدا می‌کردیم، آن را در کتاب بعدی نقل می‌کردیم و به همین جهت، دانشی را از دست می‌دادیم؛ چون دیگر آن

جایگاه قبلی در دسترس ما نبود؛ ولی اتفاقی که اینجا افتاده، این است که ما فهرست احادیث را آورده‌ایم؛ به علاوه اینکه رابطه حدیث با کتاب را قطع نکرده‌ایم؛ یعنی کاربر با یک کلیک می‌تواند وارد پایگاه کتابخانه دیجیتال (نورلایب) شود و آن حدیث را در درون کتاب مربوط به خودش نیز مشاهده کند؛ ولی در خود وبگاه حدیث، صرفاً با فهرست احادیث مواجه هستیم و چشم‌انداز آن این است که ان‌شاءالله فهرست جامعی از همه احادیث شیعه، اعم از اینکه در کتاب‌های حدیثی باشد یا در غیر کتاب‌های حدیثی، در این پایگاه فراهم کنیم.

می‌توانیم بگوییم نرم‌افزار جامع الأحادیث، یکی از امور زیربنایی برای پایگاه نورحدیث بوده است؟

در حقیقت، هرکدام از فعالیت‌های حدیثی که طی این بیست‌وچند ساله در مرکز انجام شده، بخشی از پایگاه نورحدیث را شکل داده است؛ به بیان دیگر، این پایگاه، برآمده از قریب به سی سال تلاش مرکز نور در حوزه حدیث است. در این سی سال، همیشه در هر کتاب حدیثی، بنای کارمان این بود که یک حدیث از کجا شروع می‌شود و به کجا ختم می‌گردد؛ یا اینکه چه قسمتی از آن، سند است و چه قسمتی، متن است. بحمدالله، با یک تلاش سه چهار ساله توانستیم، این پایگاه را تولید کنیم و اگر آن فعالیت‌های سابق در مرکز نبود، برای راه‌اندازی این پایگاه، زحمات خیلی بیشتری را باید متحمل می‌شدیم.

پایگاه نورحدیث استفاده تخصصی دارد یا اینکه عموم کاربران هم می‌توانند از آن استفاده کنند؟

یک بحثی که همیشه در مرکز نور وجود داشته و جامع الأحادیث هم از آن مستثنا نیست، این است که هدف از تأسیس این مرکز، آسان‌سازی دسترسی پژوهشگران به منابع اسلامی است.

طبیعتاً قریب به اتفاق محصولاتتی که در مرکز تولید می‌شود، از جمله جامع الأحادیث، برای محققان و متخصصان طراحی، تولید و عرضه می‌شود؛ اما به طور طبیعی، نمی‌توانیم تولیدات نور را به استفاده متخصصان منحصر کنیم.

هرکدام از این نگاه‌ها، اقتضائات خودش را دارد و ما ناچاریم بین عموم مردم و محققان، یکی از آنها را انتخاب کنیم و طبق اساسنامه و وظیفه‌ای که مرکز به عهده ما گذاشته شده، تولیدات ما، از جمله پایگاه نورحدیث، یک محصول تخصصی برای حدیث‌پژوهان، محققان علوم اسلامی و دیگر رشته‌هایی است که به حدیث نیاز دارند؛ ولی این گفته، منافاتی با این ندارد که بگوییم تلاش خودمان را کرده‌ایم که عموم مردم هم وقتی به پایگاه مراجعه می‌کنند، بتوانند از این فضا استفاده لازم را ببرند؛ چنان‌که محصولات دیگر نور، مثل جامع الأحادیث رومیزی هم این گونه هستند؛ البته محصولی مانند گنجینه روایات نور، نسبت به جامع الأحادیث، عمومی‌تر است؛ یعنی برای عموم تولید شده است.

نمونه دیگر، جامع تفاسیر نور است که برای عموم تولید نشده است. چون اگر برای عموم تولید می‌شد، خیلی امکانات را باید می‌داشت و خیلی چیزها را نباید می‌داشت؛ اما به هر حال، عموم مردم هم دارند از قابلیت‌های عمومی و تقریباً مورد نیاز خویش در این نرم‌افزار تخصصی قرآنی استفاده می‌کنند.

بحث هوشمندسازی متون حدیثی، به چه نحوی در پایگاه پیاده‌سازی شده و این فناوری، در عمل، چه استفاده‌ای برای کاربران دارد؟

پردازش هوشمند متون، از فناوری‌های نسبتاً جدید است. رویکرد آینده مرکز هم به این سمت و سوست که بعد از طی دوره دیجیتال‌سازی منابع اسلامی، حالا باید پردازش‌های ماشینی وسیعی را روی آنها انجام دهد که این مسئله،

خودش به عنوان یک چشم‌انداز برای آینده فعالیت‌های مرکز به شمار می‌آید.

قسمتی از فناوری پردازش هوشمند را در بخش تولید اطلاعات خود به کار گرفتیم که شاید این قسمت، خیلی برای کاربر محسوس نباشد؛ اما قسمت دیگر، کاملاً برای کاربر هم محسوس است. آن قسمتی که برای تولید اطلاعات خود ماست، مثل روند برچسب‌گذاری و اعراب‌گذاری، به عقبه کارمان برمی‌گردد؛ یعنی بسیاری از کارهایی که قبلاً توسط کاربر یا محقق انجام می‌شد، امروزه توسط ماشین به سامان می‌رسد که هم سرعت و هم دقت انجام کار را افزایش داده است.

بخش دیگر فناوری پردازش هوشمند متون، برای کاربران محسوس است؛ مانند قابلیت مشابه‌یابی که ما در جامع الأحادیث آن را پیاده‌سازی کردیم و در پایگاه نورحدیث هم با عنوان «احادیث مرتبط» آن را ارائه نموده‌ایم؛ با این تفاوت که در نسخه‌های قدیمی نرم‌افزار جامع الأحادیث، فقط مشابه‌یابی لفظی داریم، ولی در این پایگاه، مشابه‌یابی معنایی را هم داریم.

چالشی که ما در احادیث با آن مواجه بوده و هستیم، این است که روایات اسلامی ما در کتاب‌های مختلف نقل شده است و در واقع، یک حدیث، در چندین کتاب به شکل‌های مختلف آمده که در مواردی، ناشی از اشتباه توسط راویان است. این مسئله، کم‌وبیش در دوره‌های گوناگون حدیثی اتفاق افتاده که در علوم حدیث، از آن با عنوان «تصحیف» یاد می‌شود. روشن است که پیدا کردن دستی این تصحیف‌ها، کار خیلی مشکلی است؛ اما با آمدن رایانه و قابلیت جست‌وجوی لفظی، این کار تا حدی قابل توجهی تسهیل شد؛ ولی صددرصد پاسخگوی کار محققان نبود؛ چون جست‌وجوی لفظی، مشکلات خاص خودش را داشت و مثلاً وقتی می‌خواستید حدیثی را جست‌وجو کنید، باید کلمات آن را به شکل‌های مختلف کاوش می‌کردید؛ زیرا

ممکن بود همان کلمه‌ای که شما می‌خواهید، در متنی که در آن، تصحیف اتفاق افتاده، نباشد و نتیجه دیگری را نمایش بدهد؛ ولی با آمدن قابلیت «مشابه‌یابی» که رهاورد فناوری پردازش هوشمند متون است، کار ما خیلی ساده شد؛ یعنی با قابلیت مشابه‌یابی تقریباً می‌توانید اطمینان پیدا کنید که بخش قریب به اتفاق نسخه‌های این حدیث یا حتی احادیث مشابه‌ای را که کلمات مورد نظرتان در آنها وجود دارد، پیدا کرده‌اید و با خیال راحت به تحقیق مطلوب خویش پردازید. قابلیت جدیدی که افزون بر نرم‌افزار جامع‌الاحادیث، در پایگاه نورحدیث شاهد هستیم، بحث مشابه‌یابی معنایی است. وقتی شما به قسمت «احادیث مرتبط» مراجعه کنید، بخشی از احادیث مرتبط، مشابه‌های لفظی است و بخش دیگر، مشابه‌های معنایی است. بعضی وقت‌ها، هیچ کلمه مشترکی با عبارت مورد نظر ما وجود ندارد. در اینجا تکنولوژی‌هایی وجود دارد که این امکان را فراهم آورده تا ماشین حدس بزند چه عبارت‌هایی مرتبط با عبارت ماست. در علوم حدیث، دو مفهوم داریم که کار را برای پژوهشگر سخت می‌کند؛ یکی بحث نقل به معناست؛ یعنی بعضی وقت‌ها یک روایت با عبارات دیگری نقل شده است و دوم، بحث خانواده حدیث است؛ یعنی حدیث دیگری که به لحاظ محتوایی، مرتبط با این حدیث است. در نتیجه‌گیری از این حدیث، باید این موارد مد نظر قرار بگیرد.

روشن است که به شکل دستی، یافتن این مفاهیم مرتبط، کار بسیار سخت و طاقت‌فرسایی است. واقعیت، این است که پردازش‌های ماشینی اولاً نتایجی را به ما می‌دهد که ما به صورت دستی یا نمی‌توانیم آنها را به دست بیاوریم یا خیلی برایمان دشوار است. پس، ابزارهای ماشینی، کار ما را تسهیل می‌کند. ثانیاً، جست‌وجوی ماشینی حجمی از نتایج نادرست را هم با خودش به همراه دارد. بنابراین، این ماشین باید به مرور زمان بهینه شود تا به پاسخ‌های صحیح و مرتبط، محدود گردد.

پایگاه نورحدیث، جدیدترین
مجموعه از سلسله
مجموعات حدیثی مرکز
تمقیقات کامپیوتری علوم
اسلامی است. تقریباً از
آغازین روزهای فعالیت
مرکز، محور فعالیت‌های
ما کارهای حدیثی بود که
به مرور زمان، بین آنها
هم‌افزایی فوہی اتفاق افتاد
و پیوسته با عناوین و اشکال
مختلف در حال رشد بود؛ تا
اینکه به آفرین ملقه فوہد،
یعنی پایگاه نورحدیث رسید

یکی از نیازهای مهم محققان، دسترسی به ترجمه، شرح و یا اطلاعات پیرامونی حدیث است. در این باره چه کاری در پایگاه نورحدیث انجام شده است؟

ما در پایگاه نورحدیث، پرونده‌ای از اطلاعات پیرامونی یک حدیث را کنار آن ارائه می‌کنیم. این پرونده، شامل چند چیز است؛ یکی از آنها، ترجمه است؛ یعنی ترجمه‌های موجود این حدیث را کنار آن قرار داده‌ایم. البته در حال حاضر، فقط ترجمه فارسی احادیث ارائه شده؛ ولی در پایگاه، ظرفیت افزودن ترجمه احادیث به زبان‌های دیگر نیز فراهم است. دوم، شرح حدیث است و ما بسیاری از شرح‌هایی را که در باره یک حدیث وجود داشته، گردآوری نموده، ذیل آن آورده‌ایم.

اتفاق خیلی خوب دیگری که افتاده، این است که ما اطلاعات رجالی پیرامون احادیث را نیز عرضه کرده‌ایم. از حدود چهارصد هزار حدیثی که از کتاب‌های روایی گردآوری نموده‌ایم، تاکنون اطلاعات رجالی حدود صد هزار حدیث در پایگاه ثبت شده و اسناد آن بازسازی گردیده و راویان آن شناسایی شده و اطلاعات مربوط به آن راویان، از کتاب‌های رجالی پایه استخراج شده و کنار آن قرار گرفته است. بنابراین، محققان هنگام مراجعه به یک روایت در پایگاه، می‌توانند خودشان بخشی از مسیر بررسی رجالی را به راحتی و به سرعت طی کنند. گزینه دیگری که کنار هر حدیث قرار گرفته و جالب و کاربردی است، «حدیث در کتب» است. دوستان ما با استفاده از تکنولوژی متن‌کاوی، هر حدیث را با مجموعه‌ای مشتعل بر حدود سی هزار جلد از کتاب‌های علوم اسلامی که در پایگاه کتابخانه دیجیتال (نورلایب) داریم، مشابه‌یابی کردند و آنها را پیدا نمودند. قابلیت مشابه‌یابی، کمک بزرگی به ما می‌کند؛ چون یک عبارت ممکن است در کتاب‌های مختلف به شکل‌های گوناگون نقل شده باشد. از این رو، می‌توان گفت ما در این حوزه، نوعی دانش فقه‌الحدیثی را که در کتاب‌های ما پراکنده بود، یکجا جمع آوردیم. گاهی شما یک روایت را در کتب حدیثی می‌یابید که هیچ‌گونه اظهار نظری در باره آن نشده است؛ ولی در کتاب‌های دیگر که کمتر مورد توجه هستند و جزء منابع اصلی به شمار نمی‌روند، برای آنها شرح یا توضیحی ارائه شده است که به وسیله قابلیت «حدیث در کتب» می‌توان مطلع شد؛ مثلاً اینکه فلان حدیث در شش کتاب از منابع دست‌دوم هم نقل شده و بزرگان راجع به آن توضیحاتی داده‌اند. این موضوع را می‌توان به عنوان یکی از دستاوردهای خوب متن‌کاوی حساب کرد که به دانش محققان حدیث بسیار کمک می‌کند. غیر از این مواردی که عرض کردم، امکانات

دیگری هم هست؛ مثل «گروه‌بندی حدیث» که دید وسیعی را در خصوص یک حدیث به محقق می‌دهد و او می‌تواند بهتر به استنباط احکام و معارف و بررسی روایات بپردازد.

در واقع، نوعی میز پژوهشی برای هر روایت ایجاد شده که پژوهشگران می‌توانند در راستای تحقیق خود از آن استفاده کنند.

بله؛ به نوعی می‌توان چنین گفت که همه نیازهای محققان و حدیث‌پژوهان پیرامون یک حدیث، در یکجا عرضه شده و در دسترس قرار گرفته است.

یکی از دغدغه‌های محققان، اعراب صحیح روایات است. در زمینه اعراب‌گذاری متون کتب حدیثی چه کاری انجام شده است؟

بله؛ همین طور است. یکی از کارهای ارزشمندی که در مرکز انجام شده و اختصاصی به نورحدیث ندارد و در واقع، حاصل فعالیت بیش از دو دهه محققان مرکز است، بحث اعراب‌گذاری احادیث اسلامی است که در پایگاه نورحدیث به کامل‌ترین شکل خود بروز و ظهور پیدا کرده است.

متون روایی ما، معمولاً بدون اعراب است؛ چون مخاطب این متون، افراد متخصص هستند و نیاز چندانی به اعراب واژگان ندارند. از سوی دیگر، کتاب‌هایی هم که دارای اعراب هستند، اشکالاتی در کارشان هست. با توجه به مشکلات و ظرافت‌هایی که در اعراب‌گذاری شاهد آن هستیم، این کار، دقت بسیاری را می‌طلبد. به طور طبیعی، کارهایی نیز که تا به حال انجام شده، بیشتر فردی بوده و البته نباید انتظار داشت که بدون ایراد و اشکال باشد. اتفاق خوبی که در مرکز افتاد، این بود که یک تیم متخصص، سال‌ها بر روی مقوله اعراب‌گذاری احادیث متمرکز شدند و مشغول سامان‌دادن این کار مهم گردیدند. بحمدالله، قریب به اتفاق همه روایات شیعی که در این پایگاه گردآوری شده‌اند، دارای اعراب هستند و این موضوع، به نظر بنده کمک بسیار بزرگی برای محققان و حدیث‌پژوهانی

که در آغاز این راه قرار دارند.

از جمله مقوله‌های مرتبط با حوزه هوشمندسازی، برچسب‌گذاری متون است. منظور از برچسب‌گذاری چیست؟ و چه مشکلی را از محقق یا کاربر حل می‌کند؟

برچسب‌گذاری، یعنی اینکه ما قسمتی از متن را به سبب ویژگی خاصی که به آن نسبت می‌دهیم، معین کنیم؛ مثلاً فرض کنید در یک صفحه از کتاب مشخص می‌کنیم که این متن از کجا تا کجا حدیث است، چه مقداری از آن سند است، چه مقداری از آن متن است، قائل این حدیث کیست، معصومی که این روایت از او صادر شده کیست، اسامی راویانی که در سند این حدیث آمده، چه کسانی هستند و یا اشارات موجود در متن حدیث همچون: آیه قرآن، داستان تاریخی، زمان و مکان خاص، اینها همگی برچسب‌گذاری می‌شود. یکی از زحماتی که طی چندین سال در مرکز کشیده شده و متأسفانه هنوز موفق به عرضه آن در نرم‌افزارهای قبلی خود نشده‌ایم و در نرم‌افزار

جامع الأحادیث و پایگاه نورحدیث بخش خیلی کوچکی از آن عرضه شده، برچسب‌گذاری‌هایی است که محققان ما به صورت دستی روی کتاب‌ها زده‌اند. وقتی وارد پروژه نورحدیث شدیم، درصدی از کتاب‌های حدیثی به صورت دستی برچسب خوردند؛ اما در ادامه کار، به کمک هوش مصنوعی، سرعت و دقت برچسب‌گذاری ما بسیار افزایش یافت.

یکی از آورده‌های برچسب‌گذاری در نورحدیث که تقریباً در حوزه نرم‌افزارهای حدیث، منحصر به فرد است، مشاهده روایاتی است که مربوط به یک معصوم خاص است؛ برای مثال، شما می‌گویید من می‌خواهم در روایت امام صادق (ع)، امام کاظم (ع) و یا امام رضا (ع) جست‌وجو کنم. یا اینکه می‌خواهم روایات امام رضا (ع) را در کتاب کافی ببینم. این قابلیت، به شما کمک می‌کند که دایره روایات را به معصوم یا کتابی که مورد نظر شماست، محدود کنید و احادیث مرتبط با آن را مشاهده نمایید. در همین راستا، می‌توان مسندهای مربوط به معصوم خاص

را مشاهده کرد و یا روایات صادر شده از یک یا چند معصوم را به طور مستقل ملاحظه نمود. از مواردی که امیدواریم به زودی به پایگاه اضافه شود، برچسب‌گذاری آیات است. خیلی از محققان حوزه تفسیر علاقه دارند، مثلاً یک آیه خاص را در روایات ببینند یا روایاتی را که مشتمل بر آیات هستند، به طور جداگانه داشته باشند. این موضوع، چون فرمت‌گذاری شده و امکان استخراج آن برای ما فراهم است، ان شاء الله به زودی به پایگاه اضافه خواهد شد. همچنین، بقیه برچسب‌ها و نمایه‌هایی که ایجاد شده، مثل: اعلام اماکن و اشخاص یا اقوام و ادیان و مباحثی از این قبیل که در دست تکمیل، توسعه و هماهنگ‌سازی است، به مرور زمان به پایگاه افزوده می‌شود که باری‌رسان محققان در مسیر پژوهش خواهد بود.

پردازش هوشمند متون،
از فناوری‌های نسبتاً
جدید است. (ویکرد
آینده مرکز هم به این
سمت وسوسه است که بعد
از طی دوره دیجیتال‌سازی
منابع اسلامی، حالا باید
پردازش‌های ماشینی
وسیعی را روی آنها انجام
دهد که این مسئله، فودش
به عنوان یک چشم‌انداز
برای آینده فعالیت‌های
مرکز به شمار می‌آید

گزینه «گروه‌بندی حدیث» در پایگاه، چه کاربردی دارد؟

همان طور که قبلاً عرض کردم، یکی از مشکلات ما در حوزه حدیث، احادیثی است که نسخه‌های مختلفی دارند. به وسیله قابلیت مشابه‌یابی، کار پیدا کردن آنها را برای کاربر تسهیل کرده‌ایم؛ ولی مشکل دیگری که با آن مواجه هستیم، این است که وقتی کلمه یا عبارتی را در متون حدیثی جست‌وجو می‌کنیم، تعداد فراوانی از پاسخ‌ها به نمایش درمی‌آید که در واقع این پاسخ‌ها، خیلی زیاد نیستند و شماری از آنها تکراری می‌باشند. وقتی شما گزینه «گروه‌بندی» را انتخاب کنید، پایگاه نورحدیث، نسخه‌های مختلف یک حدیث را که در کتاب‌های حدیثی آمده، کنار هم قرار می‌دهد؛ یعنی به جای اینکه مثلاً چهل نتیجه را که مشتمل بر پاسخ‌های تکراری است، به صورت پشت سر هم و آمیخته نشان بدهد، چهار نتیجه کلی را نشان می‌دهد؛ به طوری که هر نتیجه، شامل چندین پاسخ در داخل خود است که بر اساس ترتیب زمانی مصادر مرتب شده‌اند؛ یعنی بیان می‌کند که این روایت، مثلاً در چهار کتاب: کافی، تهذیب، محاسن و وسائل الشیعه آمده است؛ به بیان دیگر، در این حالت، شما را به مشاهده فهرست غیرتکراری احادیث نزدیک می‌کند.

تعبیری در علوم حدیث وجود دارد، تحت عنوان «تخریج». تخریج، یعنی اینکه فلان حدیث را در منابع روایی پیدا کنیم و بگوییم چند بار و در چه منابع حدیثی نقل شده است.

وقتی هنگام جست‌وجو گزینه «گروه‌بندی» را انتخاب می‌کنید، در واقع، می‌خواهید بدانید این حدیث، چند بار، در کجا و بر اساس چه ترتیب زمانی تکرار شده است و می‌توانیم بفهمیم که اولین بار یا آخرین بار در چه کتابی آمده و کدام کتاب‌ها این حدیث را از منبعی خاص نقل کرده‌اند. بدیهی است که اینها، اطلاعات بسیار مفید و ارزنده‌ای است.

آورده دیگری که «گروه‌بندی» دارد، این است

که کلیه اطلاعات پیرامون نسخه‌های مختلف یک حدیث کنار هم جمع می‌شود و شما راجع به این حدیث، به طیف وسیعی از اطلاعات دسترسی پیدا می‌کنید؛ مثلاً حدیثی از محاسن که در الفقیه آمده، اگرچه در کتاب محاسن شرح نشده، ولی می‌توان شرح‌های آن را ذیل نسخه الفقیه مشاهده نمود.

جست‌وجوی الاستیک چه مزیتی نسبت به دیگر جست‌وجوها دارد؟

دو نکته مهم در جست‌وجوی الاستیک مطرح کرد؛ یکی بحث انعطاف است و دیگری بحث ترتیب‌بندی جدید. اگر شما با نرم‌افزارهای گذشته نور کار کرده باشید، ویژگی برجسته‌ای را در آنها می‌بینید و آن، این است که فرآیند جست‌وجوی لفظی در این محصولات، بسیار دقیق است؛ یعنی چنانچه در درج کلمه یا عبارت مورد جست‌وجوی خود، کمی اشتباه کنید، جواب مطلوبی برای شما نمی‌آید؛ مثل اینکه اصل واژه، تای دونقطه یا الف‌ولام داشته باشد و شما آن را درج نکنید. در این حالت، چه بسا به پاسخ موردنظر خود دست نخواهید یافت و یا گاهی نیز جواب‌های گمراه‌کننده‌ای عرضه می‌شود؛ چون موتور جست‌وجوی ما خیلی حساس و دقیق عمل می‌کند؛ ولی در سال‌های اخیر، همگام با توسعه جهانی موتورهای جست‌وجو سعی شد که انعطافی در روند جست‌وجو ایجاد شود و اگر کاربر یا محقق کلمه را به طور دقیق و کامل هم وارد نکرد، پاسخ‌های مرتبط و مطلوب ارائه شود. در جست‌وجوی الاستیک، انتظار این است که واژگان مورد کاوش کاربران را مدیریت و بازیابی کنیم و عبارات و کلمات نزدیک و مرتبط با مورد جست‌وجوی محقق را حدس بزنیم و آنها را مرتب کنیم و در نتایج خود، بهترین پاسخ‌ها را نشان دهیم. البته برخی پژوهش‌ها، نیازمند آن است که همه جواب‌ها در دسترس محقق قرار بگیرد و ترتیب

آنها نیز چندان اهمیت ندارد؛ ولی در عمده موارد، پژوهشگران به دنبال یک یا دو نتیجه مهم‌تر هستند و این هدف، در پرتو جست‌وجوهای هوشمند و منعطف، نسبت به گذشته، بسیار تسهیل شده است و ما به مرور زمان، آن را در پایگاه نورحدیث توسعه می‌دهیم.

بنابراین، در جست‌وجوی هوشمند، ما از جست‌وجوی منطقی و خشک لفظی که قبلاً داشتیم، بیرون می‌آییم و کاربر با انعطاف و وسعت بیشتر به کاوش در متون حدیثی می‌پردازد و ماشین، نتایج مرتبط با کلمه یا عبارت موردنظرش را به محقق پیشنهاد می‌دهد و دایره پژوهش را گسترده می‌سازد؛ مشابه آنچه در جست‌وجوگرهایی مثل گوگل شاهد آن هستیم؛ البته شاید در حال حاضر، نتوانیم ادعا کنیم به قوت و قدرت گوگل هستیم، ولی به این سمت و سو حرکت می‌کنیم که جست‌وجوهای موجود در محصولات نور را به اوج هوشمندی و دقت برسانیم.

آیا کاربران پایگاه، می‌توانند در توسعه و بهینه‌سازی بهتر نورحدیث نقش داشته باشند؟ طبیعتاً نظر و انتقاد سازنده، مثل هر سامانه دیگری پذیرفته است و ما بسیار از آن استقبال می‌کنیم و تأکید داریم که کاربران با نظر مفید و خوب خودشان، ما را در مسیر تکمیل و بهبود پایگاه یاری کنند.

امروز فضای وب این حقیقت را پذیرفته که کاربران، سهم قابل توجهی در تولید دانش دارند؛ یعنی اینترنت، از عرضه یک‌سویه خارج شده است. بر همین اساس، در پایگاه این امکان را فراهم کردیم که کاربران بتوانند ترجمه موردنظر خودشان را از احادیث ارائه کنند و خودشان بر احادیث شرح بزنند یا راجع به ترجمه‌ها و شروح دیگران اظهارنظر کنند، به هر حدیثی نمایه بزنند و برای خودشان برچسب‌گذاری کنند. قابلیت ترجمه و شرح که مدتی فعال بود، به سبب یکسری از تغییرات فنی، در حال بهبود

است و ان شاء الله به زودی مجدداً فعال خواهد شد. امیدواریم در مجموع، با همیاری کاربران و محققان عزیز، تولید اطلاعات مطلوبی در پایگاه اتفاق بیفتد. البته ممکن است خود پایگاه هم اظهار نظر خاصی داشته باشد؛ ولی این مسئله، منافاتی با دریافت و ثبت نظرات مرتبط با فضای کاری پایگاه نخواهد داشت.

آیا چشم‌انداز یا ایده خاصی برای آینده پایگاه نورحدیث در نظر دارید؟

نکته‌ای که باید در اینجا به آن اشاره کنم، کارهای موضوعی مرکز است. در مراسم رونمایی پایگاه نورحدیث هم بنده عرض کردم که امیدواریم این فرایند را هم بتوانیم در پایگاه پیاده‌سازی نماییم. تصور من این است که علما و بزرگان ما در هر دوره‌ای، متناسب با امکانات و نیازهای روز، جامع حدیثی آن دوره را تدوین کرده‌اند؛ مثلاً کتاب شریف الکافی متناسب با نیاز جامعه شیعی و امکاناتی که در اختیار مرحوم کلینی بود، شکل گرفت. ایشان یک جامع حدیثی به اسم الکافی نوشت که ویژگی‌هایی با خود دارد؛ مانند نوع؛ دسترسی، سند، متن و اشاره به نسخه‌های مختلف. هر کدام از اینها، بحث‌های مفصلی دارد که مجال طرح آنها نیست؛ ولی به طور کلی، باید گفت که کتاب الکافی، در سال سیصدویست‌وهشت هجری الکافی شده است؛ درحالی که اگر این کتاب در زمان مرحوم مجلسی نوشته می‌شد، دیگر کافی نمی‌شد و شکل دیگری می‌داشت. نمونه دیگر، بحار الأنوار است. در سال ۱۱۱۱ هجری که علامه مجلسی کتاب بحار را نوشت، برای آن دوره این کتاب را نوشت. اینها اتفاقاتی است که در این دوره‌ها می‌افتد.

امروزه و در دوره خودمان نیز نیازمند تدوین یک جامع حدیثی هستیم. به نظر بنده، مهم‌ترین و برجسته‌ترین جامع حدیثی که امروز می‌توانیم بنویسیم و در حقیقت، نقش خودمان را در سیر تاریخی حدیث ایفا کنیم، یک جامع حدیثی برخط

مثل نورحدیث است که بزرگ‌ترین جامع حدیثی امروز به شمار می‌رود؛ یعنی ما امروز در جامع حدیثی نورحدیث، کارهایی را می‌توانیم انجام دهیم که شما در یک جامعه حدیثی مکتوب، امکان آن را ندارید.

همیشه محققان ما ناچار بودند که در جوامع حدیثی به خیلی از تفاوت‌ها اشاره نکنند؛ چون اصلاً کتاب ظرفیت این حجم از بیان تفاوت‌ها را ندارد؛ ولی در پایگاه نورحدیث می‌توانید این کار را انجام دهید؛ به بیان دیگر، پژوهشگران و عالمان ما همیشه مجبور بودند در بیان مطالب فقه‌الحدیثی یا ترجمه و شرح، به حداقل اکتفا کنند؛ اما اینجا شما تا بی‌نهایت می‌توانید ظرفیت ایجاد کنید. همچنین، در جوامع حدیثی سنتی، معمولاً یک دسته‌بندی خاصی بر کتاب حاکم بوده است؛ ولی در این پایگاه، شما می‌توانید فهرستی از احادیث با دسته‌بندی‌های گوناگون را در اختیار داشته باشید و هرکسی فهرست موردنظر خودش را تهیه نماید؛ مثلاً فهرست احادیث مربوط به حوزه روان‌شناسی، فهرست مرتبط با طب، فهرست روایات مربوط به اخلاق و امثال آن.

ما امروزه در آستانه رونمایی از یک جامع حدیثی بزرگ هستیم که از قابلیت‌هایی بسیار فراتر از امکاناتی که در دوره‌های گذشته برای جوامع حدیثی متصور بود، برخوردار است. بنابراین، پایگاه نورحدیث را باید یک وبگاه تخصصی دانست که پاسخگوی نیاز محققان علوم و معارف اسلامی و حدیث‌پژوهان در عرصه‌های مختلف خواهد بود و میزان و درصد این پاسخگویی نیز، پیوسته در دست تکمیل و روزآمدسازی است. ما باید ظرفیت پایگاه را به عنوان جامع حدیثی بزرگ شیعی، روزبه‌روز بالا ببریم.

به نوعی می‌شود گفت پایگاه نورحدیث، یک جامع حدیثی مادر است که از آن، جوامع حدیثی دیگر متولد می‌شود.

بله؛ همین طور است. در گذشته ما ناچار بودیم جوامع حدیثی مثل وسائل الشیعه و بحار الأنوار را از هم جدا کنیم؛ اما در فضای دیجیتال، این گونه محدودیت‌ها برداشته شده و کاربران می‌توانند یک جامع حدیثی شامل و کامل داشته باشند که می‌تواند مثلاً یک درگاه فقهی، یک درگاه پزشکی و یا یک درگاه روان‌شناسی داشته باشد؛ یعنی می‌توانیم درگاه‌های مختلفی را روی یک بانک واحد ایجاد کنیم و کارمان را در حوزه‌های متفاوت علوم و معارف گسترش دهیم.

ویژگی جامع حدیثی نورحدیث، سیال بودن آن است؛ یعنی شما در گذشته وقتی وسائل را می‌نوشتید، می‌گفتید تمام شد و اگر نسخه دومی از وسائل به دست ما برسد، می‌گویید این تحریر جدیدتری از نسخه اولیه وسائل است؛ ولی در این جامع حدیثی برخط، هیچ گونه محدودیتی وجود ندارد و هرآن می‌توان آن را به‌روزرسانی کرد و احادیث جدیدتری را به آن افزود؛ یعنی همیشه باب این جامع حدیثی باز است و همچنان برای تکمیل و بهینه‌سازی، باز خواهد ماند. بنابراین، پایگاه نورحدیث به نوعی با زمان پیش می‌رود و اساساً ویژگی رسانه‌های برخط و دیجیتالی، این است که زنده و پویا و همیشه در حال تکمیل هستند.

اگر نکته خاصی باقی مانده، بیان بفرمایید.

در پایان عریض به دو نکته اشاره می‌کنم. یکی اینکه باید تأکید کنم این محصول (نورحدیث)، مختص ماست و فناوری به‌کاررفته در آن نیز بومی‌سازی شده و دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است. به‌رحال، این مرکز برای توسعه پژوهش‌های مرتبط با علوم اسلامی و انسانی، از فناوری‌های روز دنیا بهره‌برده و می‌برد؛ اما همواره می‌کوشد آن را بومی‌سازی نماید و در راستای اهداف خویش از آن استفاده کند.

نکته دیگر اینکه دسترسی به وبگاه نورحدیث برای همگان رایگان است و فقط نیازمند ثبت‌نام

و ایجاد حساب کاربری است. البته اگر کسی قبلاً در یکی از پایگاه‌های نور مثل نورلایب یا نورمگز، ثبت‌نام کرده باشد، با همان نام کاربری و رمز عبور می‌تواند از امکانات نورحدیث هم استفاده نماید و دیگر نیازی به ثبت‌نام جدید در پایگاه ندارد.

از اینکه وقت خود را در اختیار ما قرار دادید، بسیار سپاسگزاریم.

بنده هم به نوبه خودم از زحمات شما و همکارانتان در فصلنامه ره‌آورد نور که نقش خوبی در انعکاس دستاوردهای نور ایفا می‌کنند و همین طور از همه همکارانم و کسانی که در به ثمر نشستن این پایگاه بزرگ حدیثی تلاش کرده‌اند، تشکر می‌کنم. ✓

باید تأکید کنم این محصول (نورحدیث)، مختص ماست و فناوری به‌کاررفته در آن نیز بومی‌سازی شده و دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است. به‌رحال، این مرکز برای توسعه پژوهش‌های مرتبط با علوم اسلامی و انسانی، از فناوری‌های روز دنیا بهره‌برده و می‌برد